

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-64-83>

УДК 330.34: 330.1

МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ «ШОКІВ» В ЕКОНОМІЦІ ТА ЇХ ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ

MECHANISM FORMING «SHOCKS» IN ECONOMY AND ITS CHARACTERISTIC SIGNS

Полянський Владислав Олександрович

доктор філософії з економіки, викладач,

Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7178-2132>

Polianskyi Vladyslav

Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics

У статті досліджено механізм формування економічних «шоків», який є ключовим для розробки ефективних стратегій управління ризиками і забезпечення фінансової безпеки. Розглянуто, що «шоки» в економіці виникають як наслідок накопичення дисбалансів і диспропорцій в економічних системах. Ці дисбаланси, взаємодіючи з різноманітними ризиками, поступово перетворюються на конкретні загрози, що веде до виникнення «шоків». У статті систематизовано основні етапи цього процесу, зокрема, від початкового накопичення дисбалансів і диспропорцій до їх реалізації у вигляді кризових явищ. Особливу увагу приділено ідентифікації ключових ознак «шоків», таких як суперечливий характер їхнього впливу, різноманітність джерел виникнення, тривалість впливу на економічну систему та складність адекватної реакції на ці явища. Визначено, що «шоки» мають багатогранний і часто непередбачуваний вплив на економічні системи, що ускладнює їх прогнозування та ефективне управління. Результати дослідження підкреслюють необхідність комплексного аналізу для розробки дієвих заходів щодо попередження та пом'якшення наслідків економічних «шоків». Важливість глибокого розуміння процесів формування «шоків» обумовлює потребу у вдосконаленні стратегій ризик-менеджменту для забезпечення стабільності та стійкості економічних систем.

Ключові слова: «шоки» в економіці, фінансова безпека, дисбаланси, диспропорції, ризики, загрози, характерні ознаки.

The article analyzes the mechanism of formation of economic «shocks», which play a critical role in the development of risk management strategies and ensuring financial security. Attention is focused on how the accumulation of imbalances and disparities in economic systems, together with numerous risks and threats, leads to the emergence of crisis situations or «shocks». Particular attention is paid to a detailed examination of the key stages of the formation of «shocks»: from the identification and accumulation of imbalances to the realization of these factors in the form of crisis phenomena. The analysis of the stages of the formation of «shocks» shows that the initial stage is the identification of imbalances and disproportions, which in the conditions of constant interaction with risks and threats lead to an increase in the probability of crisis situations. When the accumulation of these factors reaches a critical mass, an impulse can arise that activates «shock» mechanisms that provoke uncontrolled changes in the system. This process often ends with the transition of the economic system into a state of crisis, which requires an urgent response. The key features of «shocks» are identified, including their contradictory nature, variety of sources of occurrence, duration of impact, and complexity of an adequate response. «Shocks» can have both positive and negative effects on various elements of the economic system, and often do not repeat the algorithms of previous events, which makes them difficult to predict. The duration of the impact of «shocks» on macroeconomic spheres can be significant, with a dynamic character even if the «shocks» seem static. It is emphasized that due to the diversity of the nature of «shocks», there is no universal approach to their mitigation or prevention. This requires an integrated approach to the analysis and development of effective preventive management measures, which may include monitoring of imbalances and risks, development of rapid response strategies, as well as constant monitoring of the economic situation. The results of the study emphasize the need for in-depth analysis and the development of specific measures to maintain the stability and stability of economic systems, as well as to prevent possible crises.

Keywords: «shocks» in economy, financial security, imbalances, disproportions, risks, threats, characteristic features.

Постановка проблеми. В економічній теорії велика увага приділяється дефініціям, типам, видам, ознакам та функціям окремих об'єктів та процесів, характеристики яких майже не змінюються в динаміці. Проте при появі нових, слабо досліджених категорій, наукове середовище намагається врахувати усі необхідні деталі поняття та втрачає причинно-наслідкові зв'язки його формування.

Тому характеристика «шоків», в тому числі трактується по різному авторами, які в загальному визначають їх як несподівані та суттєві зміни, які впливають на економічні системи та процеси. При цьому розуміння механізмів формування «шоків» та їхніх характеристик є ключовими елементами для розробки ефективних стратегій управління ризиками та забезпечення стабільності економічних систем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика дослідження «шоків» реалізована у багатьох працях українських вчених. Мова йде про роботи Ю. Вітковського [1], І. Школьник [2], І. Стрельченко [3].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Запропоновані теоретичні концепції опускають саму процесну суть формування «шоків» в економіці та майже не торкаються питання ідентифікації ключових ознак, які б дозволяли визначати явище або процес в якості «шоку».

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є дослідження типового механізму формування «шоків» в економіці та виокремлення їх характерних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна світова економічна система становить складний багатофункціональний механізм, заснований на стійких і прихованих взаємозв'язках між суб'єктами економічної діяльності та організацій господарювання. Такі характеристики структури глобальних економічних чинників свідчать про постійне та безперервне функціонування економіки.

У цьому дослідженні пропонується аналіз ланцюгового механізму елементів, які впливають на процес формування та забезпечення фінансової безпеки, а також на протидію виникненню «шоків» в економіці. Для цього розглядаються 4 теоретичні етапи.

Етап 1. Дисбаланси та диспропорції.

Дослідженням вказаних категорій займалися, зокрема, І. Громницька [4] та П. Проноза [5], автори виділили основні дефініції та характеристики.

У статті поняття «дисбаланс» визначається як відсутність рівноваги між елементами економічних систем, що може бути оцінено через аналіз їх якісних та кількісних характеристик.

Термін «диспропорція» в економічній системі трактується як відсутність пропорційного розвитку її елементів, що призводить до порушення причинно-наслідкових зв'язків і появи загальних дестабілізаційних зрушень. Коли вплив дисбалансів та диспропорцій поступово посилюється, це спричиняє зміни у внутрішніх процесах економічної системи. У поєднанні із зовнішніми впливами такі зміни структурно трансформують роботу системи.

Зв'язки між елементами системи видозмінюються, система переходить до нового, менш стійкого стану. Це свідчить про повільне наближення до нестабільної системи та зростання ризиків.

Етап 2. Ризики та загрози.

Вплив ризиків та загроз на економічну систему не є поодиноким явищем через її складну та багатокомпонентну природу. Одноразовий вплив загрози на економічну систему є досить нетиповим, оскільки зазвичай на структурні елементи одночасно впливає безліч факторів. Це призводить до постійного накопичення ризиків та загроз, які діють синхронно, випробовуючи на міцність економічні суб'єкти та зв'язки між ними. У випадку надзвичайно різкої та сильної реакції на подразник економічний суб'єкт може не витримати, що значно вплине на дестабілізацію всієї системи.

Етап 3. Імпульс.

На цьому етапі економічна система перебуває у передшоковому стані, коли одноразовий імпульс, зумовлений накопиченням дисбалансів, диспропорцій, ризиків і загроз, спричиняє неконтрольовані зміни в системі.

Етап 4. «Шок».

«Шок» виступає посередником між попередніми процесами та кризовими явищами, які призводять до погіршення та руйнування стабільності економічної системи.

Поняття «шок» не є самостійною, ізольованою одиницею. Воно являє собою проміжну ланку у формуванні макроекономічних одиниць та систем. «Шок» в економіці є провідником дестабілізаційних процесів, які переростають у повномасштабні кризи. «Шок» не виникає самостійно, тому важливо ідентифікувати його передумови та виявити елементи, що спричиняють появу «шоків» на макроекономічному рівні.

На рис. 1 узагальнено результати механізму формування «шоків».

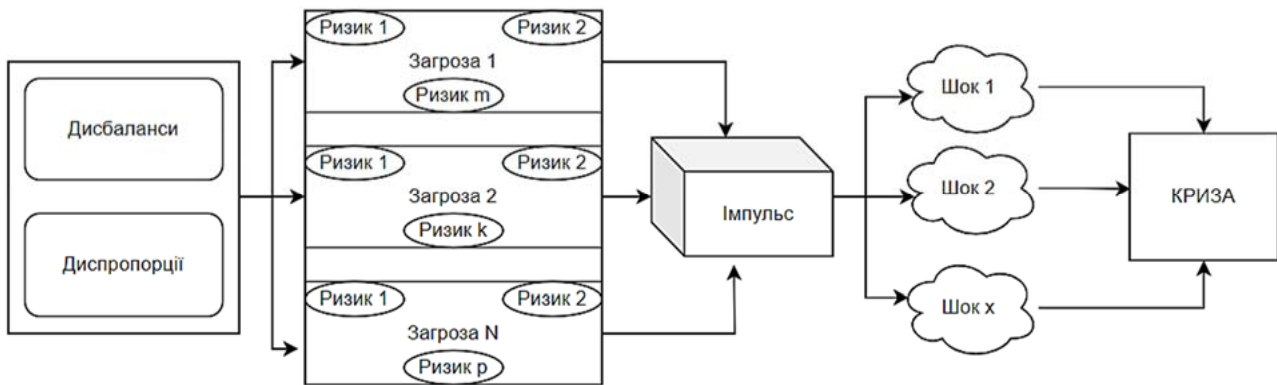

Рис. 1. Типовий механізм формування «шоків» в економіці

Джерело: побудовано автором

На початковому етапі відбувається виявлення та аналіз дисбалансів і диспропорційних чинників в економіці. Їх накопичення, постійна поява нових факторів та загальна нестабільність економічної системи призводять до зміни її стану. Це сигналізує про загрозу для функціонування елементів економіки, що проявляється в активізації та зростанні ймовірності виникнення ризиків. При подальшому накопиченні ризиків настає момент їх реалізації через активацію механізмів, які передають імпульсні сигнали. Сам «шок», у підсумку, може призвести до переведення економічної системи у кризовий стан, що стає відправною точкою дослідження фінансової безпеки різноманітних макроекономічних систем [6, 7].

Під час дослідження механізму виникнення «шоків» в економіці важливо ідентифікувати їх характерні ознаки. Пропонується наступний перелік та деталізація цих ознак:

1. Суперечливий характер впливу.

«Шок» як явище не можна однозначно класифікувати як конструктивний або деструктивний фактор розвитку елементів економічної системи, оскільки його вплив є багатограним. Хоча він може дестабілізувати один елемент, водночас може покращити ситуацію з іншим. Однак, характерною ознакою «шоку» є дестабілізація функціонування економічного об'єкта, що є результатом його дії. Взаємодія з «шоками» змушує систему вийти за межі стабільного функціонування.

2. Різноманітність джерел виникнення.

«Шок» може виникати в поєднанні з багатьма елементами, без повтору алгоритмів попередніх «шоків».

3. Причинно-наслідковий характер виникнення.

Реалізація «шок» відбувається не по випадковому закону, а включає наслідкову

структуру від накопичення попередніх елементів.

4. Тривалість у часі впливу на економічну систему.

«Шоки» впливають на економічні системи постійно, із різною інтенсивністю та часом, для них не є властивою статичність.

5. Присутність у будь-якій ринковій, конкурентній економіці.

При наявності налаштованої комунікації між економічними суб'єктами присутня доля впливу «шоків» на їх взаємодію та діяльність.

6. Складність адекватної реакції на «шок».

Поняття «шоку» дуже багатогранне, воно має безкінечну кількість стартових та фінальних станів. Це не дозволяє однотипно реагувати на вплив «шоків».

Отримані характерні ознаки поєднуються за смисловою характеристикою у три ключові групи, які представлені на рис. 2.

На основі зазначених ознак можна ідентифікувати наявність шоківих взаємодій в економічних системах, особливо в контексті забезпечення фінансової безпеки [8; 9].

Процес формування «шоків» починається з нарощення дисбалансів та диспропорцій в економічних системах, які з часом трансформуються у конкретні загрози, посилені значною кількістю ризиків. При їх накопиченні може виникнути імпульс, що призводить до «шоку» різної природи та інтенсивності. Характерні ознаки економічного «шоку» можна узагальнити в трьох ключових сферах: природа походження, процесність та функціонування.

Висновки. Процес формування економічних «шоків» є комплексним і багатограним, що вимагає детального аналізу для розуміння його впливу на фінансову безпеку. Аналіз показав, що «шоки» не виникають у вакуумі, а

Рис. 2. Згруповані ознаки «шоку» в економіці

Джерело: побудовано автором

є результатом накопичення дисбалансів і диспропорцій в економічних системах, що викликані різноманітними факторами. Ці накопичені фактори взаємодіють, ведучи до критичних моментів, коли імпульсні зміни стають непропорційно великими та створюють ситуації, що дестабілізують економічну систему.

Ідентифікація основних ознак «шоків» підкреслює їх суперечливу природу і різноманітність джерел походження. Це означає, що «шоки» можуть мати як деструктивний, так і потенційно конструктивний вплив на різні елементи економічної системи, що ускладнює їх прогнозування та управління. Своїм характером «шоки» виявляються як довготривалі

явища, що мають здатність викликати стійкі зміни в макроекономічних сферах.

Розуміння цих процесів важливе для розробки ефективних стратегій управління фінансовими ризиками. Уміння ідентифікувати передумови для виникнення «шоків» і виявляти їх характерні ознаки дозволяє краще підготуватися до можливих кризових ситуацій, зменшити їх негативні наслідки та запобігти масштабним економічним збоєм. Таким чином, результати дослідження підтверджують необхідність комплексного підходу до управління економічними ризиками, враховуючи динамічний і часто непередбачуваний характер «шоків».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вітковський Ю. П. Адаптивність економіки до зовнішніх і внутрішніх шоків в умовах глобалізації. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2022. Том 7, № 3. С. 148–154. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-3-20>
2. Школьник І., Огорілко Ю. Екзогенні шоки та монетарна політика центральних банків. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2024. № 3(56). С. 9–23. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4354>
3. Стрельченко І. І. Математичне моделювання процесів транскордонного розповсюдження кризових явищ на фінансових ринках : дис. ... д-ра екон. наук : 08.00.11. Київ, 2020. 504 с.
4. Громницька І. Ю. Економічна сутність та взаємозв'язок понять «ризик», «шок», «загроза». *Ефективна економіка*. 2017. № 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5905>
5. Проноза П. В. Сутність понять «дисбаланси» і «диспропорції» в економіці та класифікації їх видів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2015. № 11. С. 20–25. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_11_7
6. Булатова О., Марена Т., Чентуков Ю., Шабельник Т. Дослідження впливу глобальних фінансових трансформацій на економічну безпеку країн Центральної та Східної Європи. *Державні та муніципальні фінанси*. 2020. Вип. 9, № 1. С. 1–13. DOI: [http://dx.doi.org/10.21511/pmf.09\(1\).2020.01](http://dx.doi.org/10.21511/pmf.09(1).2020.01)
7. Прокопович С. В., Чаговець Л. О., Холод В. А. Застосування методів Data Science у комплексному оцінюванні економічного розвитку регіонів. *Управління розвитком*. 2020. № 3. С. 43–56. DOI: [http://doi.org/10.21511/dm.18\(2\).2020.05](http://doi.org/10.21511/dm.18(2).2020.05)
8. Гур'янова Л., Клебанова Т., Мілевський С., Непомнящий В., Рудаченко О. Моделі аналізу динаміки індикаторів фінансової безпеки держави. *Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії та практики*. 2017. № 1(22). С. 254–264. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i22.110179>
9. Полторац А. С., Тусова Н. О. Напрями удосконалення методичного інструментарію оцінки стану фінансової безпеки України. *Економічний форум*. 2018. № 2. С. 324–330. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2018_2_51

REFERENCES:

1. Vitkovskiy, Yu. P. (2022) Adaptivnist ekonomiky do zovnishnikh i vnutrishnikh shokiv v umovakh hlobalizatsii [Adaptability of the economy to external and internal shocks in globalization]. *Ukrainskyi Zhurnal Prykladnoi Ekonomiky ta Tekhniki – Ukrainian Journal of Applied Economics and Technology*, vol. 7(3), pp. 148–154. DOI: <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2022-3-20>
2. Shkolnyk, I., & Ohorilko, Yu. (2024). Ekzozenni shoky ta monetarna polityka tsentralnykh bankiv [Exogenous shocks and monetary policy of central banks]. *Finansovo-Kredytna Diialnist: Problemy Teorii ta Praktyky – Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 3(56), pp. 9–23. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptp.3.56.2024.4354>
3. Strelchenko, I. I. (2020). Matematychni modeliuvannya protsesiv transkordonnoho rozpovsiudzhennia kryzovykh yavyshch na finansovykh rynkakh [Mathematical modeling of the processes of cross-border dissemination of crisis phenomena in financial markets] dys....doctor. econ. Nauk : 08.00.11. Kyiv, 504 p. (in Ukrainian)
4. Hromnytska, I. Yu. (2017). Ekonomichna sutnist ta vzaiemozviazok poniat "ryzyk", "shok", "zahroza" [Economic essence and interrelation of the concepts "risk", "shock", "threat"]. *Efektivna Ekonomika – Efficient Economy*, vol. 11. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5905>
5. Pronoza, P. V. (2015). Sutnist poniat "dysebalansy" i "dysporportsii" v ekonomitsi ta klasyfikatsii yikh vydiv [The essence of the concepts "imbalances" and "disproportions" in the economy and the classification of their types]. *Naukovyi Visnyk Mizhnarodnoho Humanitarnoho Universytetu. Seriya: Ekonomika i Menedzhment – Scientific Bulletin of the International Humanitarian University. Series: Economics and Management*, vol. (11), pp. 20–25. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvmgu_eim_2015_11_7
6. Bulatova, O., Marena, T., Chentukov, Yu., & Shabelnyk, T. (2020). Doslidzhennia vplyvu hlobalnykh finansovykh transformatsii na ekonomichnu bezpeku krain Tsentralnoi ta Skhidnoi Yevropy [The impact of global financial transformations on the economic security of Central and Eastern European countries]. *Derzhavni ta Munitsypalni Finansy – Public and Municipal Finance*, vol. 9(1), pp. 1–13. DOI: [https://doi.org/10.21511/pmf.09\(1\).2020.01](https://doi.org/10.21511/pmf.09(1).2020.01)
7. Prokopovych, S. V., Chahovets, L. O., & Kholod, V. A. (2020). Zastosuvannya metodiv Data Science u kompleksnomu otsiniuvanni ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Data science methods for comprehensive assessment of regional economic development]. *Upravlinnia Rozvytkom – Development Management*, vol. 3, pp. 43–56. DOI: [https://doi.org/10.21511/dm.18\(2\).2020.05](https://doi.org/10.21511/dm.18(2).2020.05)
8. Guryanova, L., Klebanova, T., Milevskiy, S., Nepomnyaschiy, V., & Rudachenko, O. (2017). Modeli analizu dynamiky indyikatoriv finansovoi bezpeky derzhavy [models for the analysis of the state's financial security indicators dynamics]. *Finansovo-Kredytna Diialnist: Problemy Teorii ta Praktyky – Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*, vol. 1(22), pp. 254–264. DOI: <https://doi.org/10.18371/fcaptp.v1i22.110179>
9. Poltorak, A. S., & Tusova, N. O. (2018). Napriamy udoskonalennia metodychnoho instrumentariiu otsinky stanu finansovoi bezpeky Ukrainy [Directions for improving the methodological tools for assessing the state of financial security of Ukraine]. *Ekonomichniy Forum – Economic Forum*, vol. (2), pp. 324–330. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2018_2_51